

Het raadsel van Veen

"Sint-Andrieskerk, bij de Iepersepoort, fraaie barokkerk (1701-1758) door Gombert; torentje bij de abscons 1756; eerst kerk der geschoeide Karmelieten; werd in 1784 parochiekerk; moderne geveltoren 1885-7 door Louis Cordonnier, geïnspireerd door de Antwerpse St.-Carolus-Borromeüs", zo begint Jozef van Overstraeten zijn beschrijving van de parochiekerk Saint-André (hier achter de hoek in de rue Royale), op pagina 336 van zijn "De Nederlanden in Frankrijk", uitgegeven door zijn Vlaamse Toeristenbond, en in december 1968 als bijlage van "De Autotoerist" ruim verspreid. Enkele regels verder schrijft hij "Nog schilderijen: twee houten panelen van Otto Venius (1629)...", panelen die blijkens de andere data veruit het oudste bezit van die kerk zijn.

De Franse wikipedia-pagina van de kerk vermeldt ook (http://fr.wikipedia.org/wiki/Église_Saint-André_de_Lille): *"De part et d'autre de la porte principale, se trouvent deux tableaux de Otto Van Veen : à gauche, L'adoration des mages et à droite, La présentation de l'enfant Jésus au temple."*

Alle rechtgeaarde sinjoren kennen de Otto Veniusstraat: een smalle zijstraat van de Meir, niet ver van het Rubenshuis. De in Leiden geboren en in Brussel gestorven Otto Van Veen (1556-1629), die zich in 1593 in Antwerpen vestigde, geldt als Rubens' (1577-1640) belangrijkste leermeester.

Wikipedia of niet: Venius' Rijselse panelen zijn niet meer. Of liever: de panelen zijn er nog, ze zijn er zelfs meer dan ooit, maar omtrent Venius' schilderschap ervan is twijfel gerezen.

In 2007 startte een expertise van de twee panelen. Bedoeling was om na te gaan of en hoe ze best gerestaureerd konden worden. De twee deskundigen, Aurélia Chevalier en Aurélie Nicolaus, *restauratrices du patrimoine* (*), suggereerden de werken *in situ* te behandelen. De panelen zelf waren nog in goede staat, en ze verwijderen zou zowel een hoge kost als bijkomende risico's met zich meebrengen. Tijdens de restauratiewerken rees echter het vermoeden dat de panelen ook aan de achterzijde beschilderd zijn. Dus werden ze voor verdere behandeling, van zowel *revers* als *avers*, naar het *Centre de recherche et de restauration des monuments historiques* overgebracht, waar twee mooie grisailles letterlijk *aan het licht* kwamen. Een Sint-Agnès en een Sint-Agatha tooien de sinds 1826 aan het oog onttrokken achterzijde. 1826, want het is toen dat de panelen, die bij de Franse Revolutie verloren waren gegaan, door de pastoor en de kerkfabiek opnieuw verworven werden.

Nu hangen de panelen in de zijbeuken, hoog aan de zuilen gehecht. Een wat ongewone opstelling, die het voordeel heeft de panelen in de kerk zelf te houden, de beide kanten goed zichtbaar te maken, het gezichtsveld op de middenbeuk te vrijwaren, en ook: hoog genoeg te zijn. Zoals de deskundigen opmerkten: de grootte van de figuren doet vermoeden dat de panelen bestemd waren om op grote hoogte te hangen. Maar niemand weet waar, en met welk eventueel middenpaneel. Twee anonieme, maar met precisie geportretteerde figuren, een man en een vrouw, elk op een paneel, doen denken aan polyptieken, waarbij de schenkers zichzelf in het aanschijn van heilige figuren lieten afbeelden.

In 2008 werd ook een dendrochronologisch onderzoek van de eikenhouten panelen uitgevoerd: men bekijkt de jaarringen in het hout, en leidt daaruit af wanneer het verwerkt, en zelfs uit welke streek afkomstig is. *"C'est donc après 1600, plus probablement au cours des années 1620-1630, que le bois utilisé fut déchargé dans un port qu'on peut supposer flamand, avant d'être travaillé et appareillé pour former des panneaux destinés à recevoir des couches picturales"*, schrijven Christine Locatelli en Didier Pousset van *Dendrochronology Consulting* in Besançon. Blijkbaar schilderde Venius niet meer zelf in die jaren, en gezien de hoge kwaliteit van de werken — in Venius' stijl — wordt mogelijk geacht dat hij de uitvoering wel gesuperviseerd heeft. In een kunsthistorische studie uit 2005 (*"Deux panneaux peints attribués à Otto Van Veen dans l'église Saint-André de Lille"*, mémoire de Master 1, Université de Lille 3) bestreed Juliette Busschiazzo-Baert overigens de gebruikelijke toeschrijving van de panelen aan Venius.

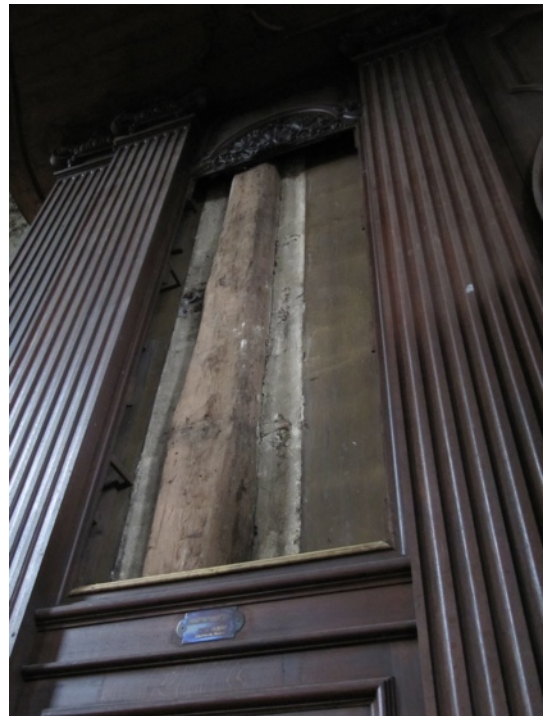

Vóór me ligt — of althans: op mijn computerscherm licht — de lijvige *"Histoire de la Paroisse Saint-André de Lille"*, die abbé J. Dewez, *membre de la Commission historique et archéologique du Nord et du Comité flamand de France*, in 1899 en 1900 publiceerde (403 + 371 pagina's). Het is een *scan*, maar zonder tekstherkenning. Toch vind ik, na enig zoeken, pagina 184 van het eerste boek, volgende tekst:

"À une époque indéterminée, l'église des Carmes fut dotée de plusieurs beaux tableaux qui y sont encore." Volgen eerst twee werken van Jacob Van Oost de Jongere, en dan... *"Deux beaux tableaux d'OTTO-VENIUS, le célèbre maître de Rubens, venus, j'ignore comment, sont à Saint-André, appliqués à la boiserie de la*

tribune de l'orgue, ayant fait partie d'un tryptique. ["Tryptique": het staat er. Een beschilderde revers kon dus ook honderd jaar geleden geen verrassing zijn.] L'un représente l'Adoration des Mages; parmi les spectateurs de la scène, à droite, le peintre a mis son portrait [wat Aurélie Nicolaus en Aurélia Chevalier in hun rapport betwijfelen]; le second est la Présentation de Jésus au Temple. Tous deux sont classés comme monuments historiques [arrêtés de 1866 et 1897]. (...)”

Pagina 75 van het tweede boek beschrijft hoe, in 1826, pastoor Emmanuel Joseph Masson, via zijn contacten met een schilder en restaurateur, één werk van Arnould de Vuez en de twee Venius-sen terug kon verwerven. Van het plaatsen van de panelen in de lambrizing geen spoor.

Nu de panelen hoog in de zijbeuken hangen, blijven twee gapende *wonden* in de lambrizing van de kerk. Op advies van de *Direction régionale des affaires culturelles* (DRAC) [een op een regionaal niveau gedeconcentreerde dienst van het *nationale* Ministerie van Cultuur] zullen deze open blijven, met zicht op de achterliggende constructie. Een wenk naar de panelen? en naar hun toewijzing aan Otto Venius? Je ziet méér, maar weet niet wat je ziet. Het raadsel blijft.

Jef Van Staeyen (tekst en foto's), Lille, 22 november 2014

Enkele bezoeken aan de kerk — de grote deur staat vaak wagenwijd open — en een kort gesprek met een gids maakten me nieuwsgierig. Contacten met het Palais des Beaux-Arts en met de stedelijke Direction du Patrimoine culturel, plus wat speurwerk op het web, brachten me meer duidelijkheid. Of veeleer: besef dat we het niet echt weten.

() Aurélia Chevalier en Aurélie Nicolaus hebben wel het voorbereidend restauratie-advies geformuleerd, maar de restauratie zelf werd door andere, mij niet bekende vaklieden uitgevoerd.*